

ETIK OCH KÄRNVAPEN

Av fil. lic. LEIF CARLSSON

Nog bör man göra sig mödan att begrunda dylika frågor.

Richard Sandler.

»SKALL VI DÅ lugnt acceptera att barn som nu föds en gång får leukemi på grund av de smutsiga bombproven över Novaja Zemblja hösten 1958? Skall vi tacksamt motse att våra barnbarn eller barnbarnsbarn får blödarsjuka eller idioti som följd av 50-talets vätebombsprov på olika delar av jordklotet.» Så undrar professor Åke Gustafsson i den nyligen utgivna skriften *Nej! till svenska atomvapen*. Det egendomligaste med frågeställningen är kanske inte den enkla dumheten i dess förra del: vad vill hr Gustafsson egentligen att vi skall göra mot effekterna av något som olyckligtvis ägde rum 1958? Känner han till något botemedel, så bör han tala om det i stället för att hitta på kvickheter. Egendomligare är trots allt den sällsamma vulgariteten i tilltaget att använda ett ämne som detta till clownerier. Det är en glädje att oreserverat kunna erkänna, att hr Gustafssons mentalitet och stilvilja inte i övrigt präglar den skrift där han medverkar.

Boken är avsedd att utgöra en

replik på den tidigare av Per Edvin Sköld m. fl. utgivna »Svenska atomvapen?». I förordet yrkar redaktören, fru *Inga Thorsson*, på en mindre arrogant och mindre aggressiv debatt: »Känslorna är engagerade på ömse håll och försöken till realistisk bedömning finns på bägge sidor. Om detta borde vi kunna vara eniga.» Bortsett från hr Gustafsson iakttaga också alla medarbetarna i boken en angenämt korrekt och balanserad ton.

Suaviter in modo skriver efter sin charmfulla vana givetvis *Ernst Wigforss*. För den som med tanke på Wigforss' personlighet och tidigare författarskap väntat sig att nu verkligen finna en intressant och djupgående analys av problemen är den föreliggande uppsatsen dock en besvikelse. Genomgående gäller, att Wigforss gjort saken för lätt för sig. När han polemiserar mot den uppfattningen att atomvapen skulle innebära en militär fördel för vårt land väljer han inte någon faktiskt förekommande utformning av denna åsikt, i varje fall inte någon som han klart utpekar. Nära till

hands låge väl att rikta kritiken mot t. ex. Överbefälhavaren eller herrarna Sköld. Wigforss föredrar att diskutera mot en konstruerad motståndare. Dennes tänkande sammanfattas så: »Man har från militär sida konstruerat ett krigsläge, där öst och väst skulle utkämpa en tvekamp på svenskt område, och där angriparen skulle nöja sig med att använda just sådana vapen som det föreslås att vi skulle skaffa oss men inga starkare» (s. 26). Har man från militär sida verkligen tänkt sig en så exakt och chevaleresk proportionalitet vittnar det förvisso om en föga realistisk bedömning. Till dess att Wigforss gör läsaren den tjänsten att belägga den uppseendeväckande tanken, torde det inte kunna undgås att formuleringen kommer att anses belastande snarare för honom själv än för militärledningen.

En viktig punkt i den föreliggande boken utgör föreställningen att Sverige skulle ha möjligheter att påverka andra länders ställningstagande till atomvapnen. En del av författarna gör vissa försök att motivera denna uppfattning. Wigforss väljer det enklare förfaringssättet att bara påstå utan bevis. »Vi kan hjälpa till att motverka spridningen av atomvapen genom att själva vägra att skaffa dem» (s. 27). Det är svårt att tro att en skribent som Wigforss avsett att meddela endast den självklarheten, att om Sverige inte skaf-

far sig atomvapen, så skaffar sig inte Sverige atomvapen. Rimligen menar han, att det finns något eller några andra länder, som vid bedömningen av sitt eget atomvapenproblem kommer att avgörande påverkas av oss. Vilket är egentligen detta land som skulle lyssna till rösten från Stockholm? Intressantare är då landshövding Sänders tanke, att Sveriges handlingsfrihet — varmed han förstår att varken säga ja eller nej — skulle kunna fungera som en varningssignal om att klubbens tillökning står för dörren: »Effekten av en dylik varningssignal på de storas bemödanden att komma överens i avtalsform är naturligtvis inte stor, i vart fall oviss. I ett avseende saknar det troligen icke all betydelse. Det kan för de tre stora bidra till att aktualisera perspektivet att, förutom Sverige, även ett antal andra stater kan ha eller snart få betingelser att starta försök till kärnvapenutrustning» (s. 99). I förbigående bör understrykas, att *om* hr Sandler verkligen tror på att en sådan varning har något värde, måste han tydligen ogilla den av etiska skäl bestämda ovillkorliga nejsägarattityden. Men hur ligger det egentligen till? Frankrike har av allt att döma redan hunnit mycket långt med sitt atomvapen — det har antytts att prov skulle kunna ske redan inom några månader. Vad värre är: mycket tyder på att även Kommunistkina inom en relativt snar framtid

kommer att disponera atomvapen av egen tillverkning. Tror någon på allvar att dessa makter komma att falla undan för påtryckningar från de tre nuvarande atommakterna? Hr Sandler meddelar, att »de tre nuvarande atommakterna ingalunda med jämnmod skulle se en förstärkning av klubben». Men detta missnöje har ju *faktiskt* inte kunnat hejda Paris eller Peking. Varför skulle då Sveriges hållning kunna påverka dem?

Principiellt viktigast av bidragen är *Barbro Alvings* artikel »Atombomben och samvetet». För henne är den moraliska bedömningen den avgörande. »Man kan inte 'frånse' det moraliska. Den mänskliga djupdimensionen, *vår egen moraliska situation*, är det fundamentala sakinhållet i denna fråga» (s. 62).

Fru Alving hävdar, att atomvapnen, tvärt emot vad som ofta påstås, innebära något *principiellt* nytt ur moralisk synpunkt i förhållande till konventionella vapen. Strålningskadeverkningarna spela enligt hennes uppfattning en så central roll, att godtagandet av kärnvapen och därmed kärnvapenprov innebär att anamma en helt ny etik. Inte endast kärnvapenkrig — redan prov med kärnvapen äro principiellt förkastliga. Det spelar för henne ingen roll om det är flera eller färre som skadas av proven: »För oss måste vissheten räcka att så sker med några. Att vi för första gången i historien la-

borerar med vapen som kostar liv redan under experimenten. Därmed har den principen knäsatts, att våra liv a priori är mera värda än deras.»

Gentemot ett sådant resonemang — som är omöjligt att angripa med rationella argument i den mån det helt enkelt uttrycker en fundamental känslolinställning — brukar ofta anföras, att all teknisk utveckling kräver liv och skador. Fru Alving avvisar tanken genom att diskutera en tänkt jämförelse med motortävlingarna: »En motortävling förutsätter inte och behöver inte medföra att några åskådare ska mejas ner för att framtida bilköpare ska åka snabbare och säkrare. Om så sker är det en olyckshändelse. När människor dör i blodcancer efter kärnvapenprov, när gener skadas, har det skett genom ett medvetet handlande från andra som såg sina liv viktigare.»

Med all aktning måste man invända, att detta också innebär att göra saken för lätt för sig. Det hela kommer möjligen i ett annat läge om fru Alving i stället betraktar det långt viktigare fallet — den vanliga motortrafiken. Den kräver obestriddigen ett tusental liv om året bara i vårt land. Genom att fortsätta med och utvidga trafiken ha vi obestriddigen godtagit detta offer även om det inte hör till god ton att erkänna det. Man kan göra åtskilligt ifråga om skydd och säkerhetsföreskrifter — bilisterna och bland dem fru Alving måste

dock veta att deras framfart enligt all rimlig beräkning *faktiskt* kommer att kräva ungefär lika många liv nästa år. Ingen ifrågasätter, att vi skulle avstå från bilismens nytta, nöje och komfort för den sakens skull. Eller gör fru Alving möjligen det? När människor lemlästats i trafiken har det utan tvivel skett »genom ett medvetet handlande» — men lika litet som i fråga om vapenprov, som givetvis utföras för att vinna vissa forskningsresultat, inte för att skada tusentals okända människor bl. a. i det egna landet, har handlandet medvetet *siktat till* framkallandet av skadan. Däremot har skadevolymen ansetts vara ett rimligt pris för de fördelar som det medvetna handlandet anses medföra. Detta är cyniskt — men cynismen ligger i sakförhållandet, inte i påpekandet av detsamma.

Särskilt hjärt visar sig problemet om man väljer det närmast liggende fallet: den fredliga användningen av strålning. Fru Alving anser att man kan inringa det moraliska dilemmat i en fråga: »Får en läkare offra hundra människoliv, medvetet under experiment, om han därmed vet sig kunna rädda tusen liv. Vi vet alla svaret. Nej.»

Om fru Alving, som läst så mycket om atombombens fasor och misstror alla som försöker »förminska» riskerna, tar del av professor Gustafssons artikel i samma bok, så kan hon inhämta att »sett från humangenetisk synpunkt kan ingen strålning betraktas som ofar-

lig. Varje stråldos, som träffar könskörtlarna, åstadkommer i proportion till dosens styrka genetiska förändringar, med vissa risker för våra efterkommande. Detta måste betraktas som ett faktum» (s. 43). Om man som fru Alving anser, att man inte »för den goda sakens skull» får riskera människors liv genom atomvapenprov ens för att försvara hela vår kultur och vår frihet, och om hon verkligen håller fast vid sitt lidelsefulla avvisande av varje kvantitativt resonemang på denna punkt — då förblir det ofattbart att hon kan acceptera *någon som helst* användning av strålning för t. ex. medicinska ändamål. Är det inte i det fallet extremt tydligt att det gäller att för ett människoliv riskera kanske en mängd andra, ännu ofödda?

Fru Alving har rätt i att problemet djupast sett är moraliskt. Den motpropaganda som antyder att frågan överhuvud inte bör bedömas ur etisk synpunkt är verkligen korttänkt — milt uttryckt. Resultatet av hennes egen etiska prövning har blivit klart negativt till atomvapen. Denna samvetsövertygelse är respektabel. Att den framstår som nästan bisarr i sin inkonsekvens gör den i och för sig inte mindre aktningsvärd, möjligen visar det, att frågan inte är så fyrkantigt enkel ur etisk synpunkt som fru Alving vill få oss att tro. Möjligen visar också själva inkonsekvensen, den påfallande skyggheten att se i ögonen det allmänna

etiska problemet hur långt man har rätt att riskera att skada andra människors liv, att motivationen för det häftiga ställningstagandet mot atomvapen kan vara något mera komplicerad än nejsägarna själva vilja antyda.

De moraliska svårigheterna äro självfallet väsentliga även för dem som säga ja till svenska atomvapen. »Man vågar alltså förutsätta, att det för de flesta behövs tydliga och sannolika skäl, om de skall kunna övervinna sina känslomässiga hämningar mot bruket av atomvapen», skriver hr Wigforss (s. 17). Detta är endast alltför sant. Den avgörande skillnaden ligger ju däruti, att jasägarna mena, att redan bruket av vapen överhuvud, varje form av dödande och lemlästande för försvarets skull, reser utomordentligt allvarliga etiska betänkligheter. Ofta med oerhörd inre motvilja ha de flesta av oss — liksom de flesta av motståndarna till atomvapnen! — kommit fram till, att de etiska argument som tala mot vapenbruk överhuvud trots allt måste väga lättare än de likaledes etiska föreställningarna om ansvar för nästan och samhället — och ofödda generationer! — som bjuda oss att till det yttersta värja den fria livsform

som vi uppfatta som den enda människovärdiga. Och har man nödgats erkänna, att de vidrigheter som anständigvis omskrivas med uttrycket »konventionellt försvar» — eldkastare, trampminor, napalm — måste accepteras, som det mindre onda alternativet i en ond värld, då kan man fortfarande inte finna att nejsägarna till atomvapen verkligen motiverat sitt påstående om att principiellt något nytt har kommit. Deras moraliska argument äro förvisso oerhört starka — som argument mot krig överhuvud. Men man måste vara blaserad på ohyggligheter om man inte vill se, att den etiska vägningen är i hög grad påkallad redan långt under atomvapennivån. Har man där tagit ställning på ett annat sätt än pacifisterna — ett etiskt ställningstagande utan tvivel — så kan man, fortfarande på samma etiska grunder, se sig tvungen att säga ja till atomvapen. Så länge nejsägarna så tydligt visa att de inte själva ta sin »ovillkorliga» etiska uppfattning riktigt på allvar utan inskränka sig till att använda den som tillhygge endast på ett speciellt område, har deras argument att det gäller något principiellt nytt faktiskt inte den tyngd de själva tro — hur ofta de än upprepa det.